

DISTRIBUTION FEATURES OF THE RED SQUIRREL (*SCIURUS VULGARIS*) IN THE SOUTH OF UKRAINE: A CASE STUDY OF MYKOLAIV OBLAST

Kostiantyn Redinov

Key words

red squirrel, colonisation, geographical distribution, Northern Black Sea region, Ukraine.

doi

<http://doi.org/10.53452/TU2811>

Article info

submitted 03.12.2024

revised 19.12.2024

accepted 30.12.2024

Language

Ukrainian, English summary

Affiliations

Kinburn Spit Regional Landscape Park (Ochakiv, Ukraine)

Correspondence

Kostiantyn Redinov; Kinburn Spit Regional Landscape Park; 16 Torgova Street, Ochakiv, 57508 Ukraine;
Email: brufinus@gmail.com;
orcid: 0000-0003-4903-3586

Abstract

Until recently, the natural geographic range of the red squirrel (*Sciurus vulgaris*) has not covered the area of Mykolaiv Oblast, as opposed to Podillia and the forest-steppe belt of Ukraine. Over the past 40 years, due to artificial and natural dispersal, this dendrophilous rodent species has significantly expanded in range into Mykolaiv Oblast, 93% of which is located within the steppe and 7% within the forest-steppe zones of Ukraine. The squirrels moved from the forest-steppe zone, from the city of Kryvyi Rih and along the Dnipro valley. The dispersal has been gradual, took place in waves, and has become widespread in the last 10–15 years. In the city Pervomaisk, the species was observed for the first time at the Southern Bug River in 1980, then in the north-east of the oblast region in 2002, and near the city of Mykolaiv in 1997. On the Kinburn Peninsula, the squirrel first appeared as a result of artificial introduction in the 1980s in the adjacent territory of Kherson Oblast. In the 21st century, other subspecies also dispersed naturally into the region along the Dnipro River valley and are now widespread here together with descendants of the ‘common’ and teleutka squirrels. The animals appeared in Ochakiv as a result of introduction in 2020. As of 2024, the squirrels are widespread within the northern steppe subzone of the steppe zone and locally within the middle steppe and dry steppe subzones of the steppe zone. The species is more widespread than scientists considered. The squirrel’s distribution was facilitated by forest reclamation, in particular the planting of forest belts and walnut orchards and other plantations, as well as by its ecological plasticity, introduction, synanthropisation, and the loyal attitude of the majority of the population to the species. In some places, the animals have established themselves and started breeding, such as in the cities of Novyi Buh, Mykolaiv, and Pervomaisk, and also in forest tracts, etc. The species’ natural enemy is the Eurasian goshawk (*Accipiter gentilis*). According to the available data, in Mykolaiv Oblast, there are red squirrels from natural populations of the forest-steppe and Podillia of Ukraine, introduced teleutka squirrels, and probably their hybrids as well. As of 2020–2024, the estimated abundance of squirrels in the territory of Mykolaiv Oblast is approximately 250–500 individuals.

Cite as

Redinov, K. 2024. Distribution features of the red squirrel (*Sciurus vulgaris*) in the south of Ukraine: a case study of Mykolaiv Oblast. *Theriologia Ukrainica*, **28**: 129–141. [In Ukrainian, with English summary]

Особливості поширення вивірки лісової (*Sciurus vulgaris*) на півдні України: приклад із Миколаївщиною

Костянтин Редінов

Резюме. До недавнього часу природний ареал вивірки лісової (*Sciurus vulgaris*) знаходився поза межами Миколаївської області — у Поділлі та лісостепу України. Протягом останніх 40 років завдяки штучному та природному розселенню цей дендрофільний вид гризунів суттєво розселився у межах Миколаївської області, 93% площі якої знаходиться в межах степової, а 7% — лісостепової зон України. Вивірки розселилися з лісостепової зони, зі сторони м. Кривий Ріг, і по долині Дніпра. Розселення йшло поступово, хвилями та набуло масового характеру в останні 10–15 років. Появі виду в лісостеповій частині області та розселенню по долині р. Південний Буг певно сприяв випуск вивірки-телеутки (*S. v. exalbidus*) на прилеглий території лісостепової частини Одеської області в Савранському лісі в 1998 р. та зростання чисельності виду на прилеглий території. В м. Первомайськ на р. Південний Буг вперше вид спостерігали в 1980 р., на північному сході області — в 2002 р., біля м. Миколаїв — в 1997 р. На Кінбурнському піві вивірка вперше з'явилася внаслідок штучного розселення у 1980-х рр. на прилеглий території Херсонської обл. теж вивірки-телеутки. У XXI ст. тут розселилися природним шляхом по долині р. Дніпро і підвиди, поширені в Україні, та нащадки «звичайних» вивірок і вивірок-телеуток. У Очаківі тварини з'явилися внаслідок інтродукції в 2020 р. Станом на 2024 р. вивірки широко поширені у межах північно-степової підзони степової зони та локально у межах середньостепової та сухостепової підзон степової зони, причому більш широко, ніж це вважалося науковцями. Розселенню вивірки сприяли лісомеліорація, зокрема насаджень лісосмуг та садків з волоського горіха, інших насаджень; екологічна пластичність, інтродукція, синантропізація та лояльне ставлення більшості населення до виду. В окремих місцях тварини закріпилися і почали розмножуватися, як-от у містах Новий Буг, Миколаїв, Первомайськ; лісових урочищах тощо. Природним ворогом виду є великий яструб (*Accipiter gentilis*). Судячи з наявних даних, на території Миколаївської області поширені вивірки з природних популяцій лісостепу та Поділля України, інтродуковані вивірки-телеутки та певно їх сумісні нащадки, що підтверджується фотографіями тварин. Чисельність вивірки станом на 2020–2024 рр. в межах території Миколаївської обл. оцінюємо приблизно в 250–500 особин.

Ключові слова: вивірка лісова, розселення, поширення, Миколаївська область, Україна.

Вступ

До недавнього часу природний ареал вивірки лісової (*Sciurus vulgaris*) знаходився поза межами Миколаївської області у Поділлі та лісостепу України [Pachoskiy 1906; Ognev 1940; Myhulin 1938; Matvieiev & Drebet 2022 та ін.]. Протягом останніх 40 років завдяки штучному та природному розселенню цей дендрофільний вид гризунів суттєво розселився у межах Миколаївської області, більша частина площі якої знаходиться в межах степової зони України [National... 2007]. Вивірка у XXI ст. на території Миколаївської області є більш широко поширеною, ніж це вважалося науковцями [Tsyupka 2012; Mezhzherin & Lashkova 2013]. Тому є потреба в узагальненні та критичному перегляді всіх наявних даних щодо розселення та сучасного поширення цього виду.

Метою статті є визначення сучасного поширення, чисельності, особливостей розселення лісової вивірки в Нижньому Побужжі та на прилеглий території.

Матеріал та методика

На підставі даних із літератури [Roman 1995; Tsyupka 2012; Mezhzherin & Lashkova 2013; Legky & Artamonov 2023 та ін.] та інших джерел, власних спостережень та повідомлень колег узагальнено та проаналізовано матеріали щодо розселення та сучасного поширення лісової вивірки в Миколаївській обл. Також наведено низку фотографій для ілюстрації особливостей забарвлення тварин з різних локацій та у різні сезони року.

Спеціальні пошуки та обліки виду автором не проводилися. Дані щодо поширення вивірки зібрано попутно під час проведення орнітологічних експедицій протягом 2014–2021 рр. в лісових урочищах області та на інших територіях у попередні роки¹. Фіксувались всі випадки спостереження виду (дата, місце, обставини), в тому числі отримані від колег та респондентів. Для більшості урочищ, де виявлено лісових вивірок, зроблено загальний опис складу деревних порід (хвойні, листяні або змішані насадження тощо)². Значний об'єм інформації отримано з інтернет-ресурсів: Національна мережа Інформації з біорізноманіття [UkrBIN, 2024], iNaturalist [2024], Facebook, новинних сайтів тощо. Протягом 2024 р. проводилося опитування людей, котрі потенційно могли володіти інформацією про вид. З цією метою також було створено разом з М. Романенко гугл-форму та поширено її в мережі Facebook³.

Мапу використано в статті для позначення поширення вивірки зробив та надав автору І. Моїсєєв, межі фізико-географічних зон та підзон нанесено автором за Національним атласом України [National... 2007].

Миколаївська область (площа 24600 км²) розташована в межах лісостепової (7% площі) зони і в північностеповій, середньостеповій та сухостеповій підзонах степової зони (93%) України [National... 2007].

Цілеспрямоване заліснення області розпочато в 1940–1950-х рр. До початку XXI ст. утворилася мережа з лісосмуг віком 40–60 років. Наразі лісистість області становить близько 7%: 5,2 — ліси та інші покриті лісом площі, 1,5 — лісосмуги. В останні 35 років дерева в лісосмугах, особливо розташованих біля сіл, вирубуються на дрова, в них часто відбуваються пожежі через випалювання сухої трави і стерні на полях.

Сільськогосподарські угіддя займають 86% суші області⁴. Степові ділянки збереглися фрагментами по схилах балок і берегах річок, лиманів і узбережжя моря. У більшості випадків вони деградовані (перевипас, пали) та/або заростають маслинкою вузьколистою (*Elaeagnus angustifolia*) й іншими деревно-чагарниковими видами через відсутність випасу. Також їх використовують для заліснення тощо [Gorchakov & Kolyada 1990 та ін.; наші дані].

Розташований на лівобережжі Дніпра Кінбурнський півострів — одна з 7 піщаних арен Нижньодніпровських пісків. Площа півострова становить 215,55 км², з яких на територію Миколаївської області припадає 122,14 км² (56,66%), Херсонської — 93,41 км² (43,34%). Значні площі піщаних арен закріплені сосновими насадженнями, що культивуються з 1960-х рр. Лісистість території у межах Миколаївської області до війни сягала орієнтовно 35,9%. В останні десятиріччя значні зарості маслинки вузьколистої сформувались на прибережних смугах Чорного моря, Дніпровсько-Бузького лиману, у селах [Redinov & Petrovich 2023].

Для позначення авторства знахідок використано скорочення:

ІМ — І. Моїсєєв, РР — П. Панченко, КР — К. Редінов, ОР — О. Редінов, МС — М. Самсара, ОФ — О. Форманюк, ОШ — О. Шепель, JM — John Moffitt.

Поширення вивірки

Аналіз зібраних даних показав широке поширення виду на більшій частині регіону, надто уздовж річкових басейнів та в місцях формування різного типу деревостанів (хвойних та листяних насаджень, посадок з волоського горіху, природних гайків). Загалом узагальнено дані про 74 місця виявлення виду.

Дані про місця інтродукції та нові знахідки виду на Миколаївщині згруповано за регіонами та нанесені на мапу (рис. 1).

¹ Дослідження на території Миколаївської області проводяться автором з 1990 р.

² Детальні описи окремих урочищ та лісів наведено в орнітологічних роботах в журналах «Беркут» та «Авіфауна України» за 2016–2022 рр. (KR, PP, OF): <http://www.aetos.kiev.ua/>

³ З 3.12.2024 отримано 12 відповідей.

⁴ В останні 10 років спостерігається повсюдне розорювання степових ділянок, тому площа сільгоспугідь (ріллі) є більшою, ніж указано в цитованих джерелах та офіційній статистиці.

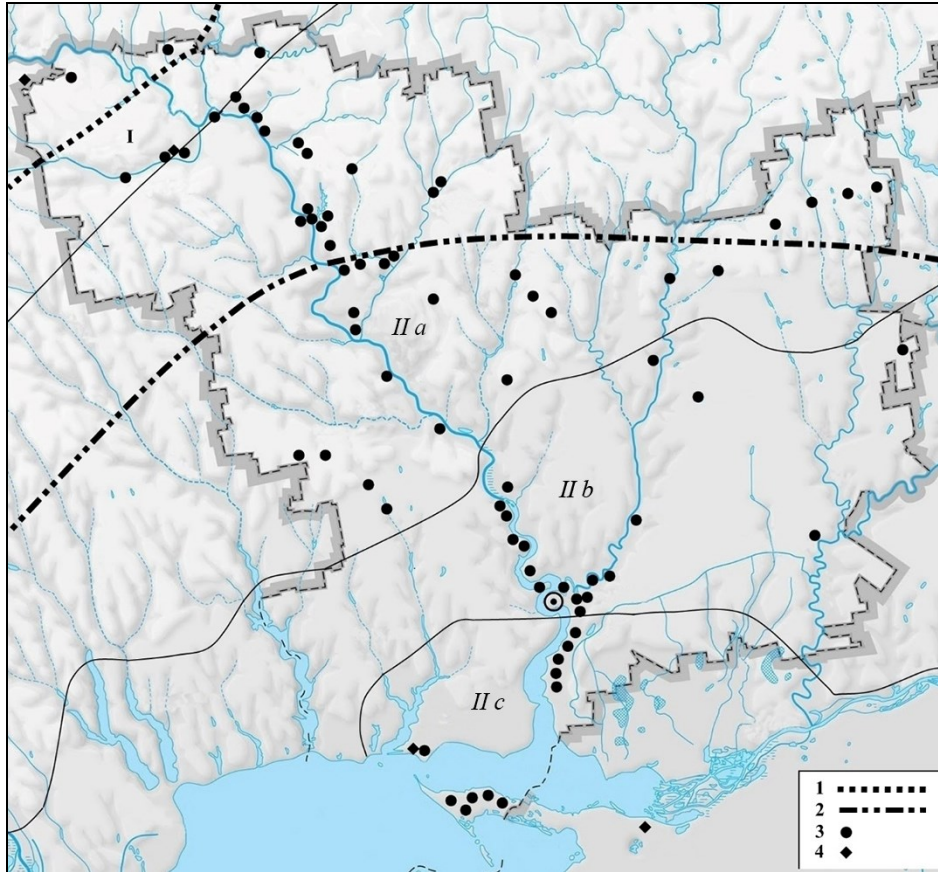

Рис. 1. Поширення вивірки лісової в Миколаївській обл. Умовні позначення: I. Лісостепова зона; II. Степова зона: *a* — північностепова, *b* — середньостепова, *c* — сухостепова підзона; 1 — південна межа поширення за Tsyupka [2012]; 2 — південна межа поширення за [Mezhzherin & Lashkova 2013]; 3 — знахідки виду протягом 2003–2024 рр. за даними з останніх публікацій [Legky & Artamonov 2023] та наведеними у цій статті відомостями; 4 — місця інтродукції тварин у межах області і на прилеглий території.

Fig. 1. Distribution of the red squirrel in Mykolaiv Oblast. Legend: I. Forest-steppe zone; II. Steppe zone: *a*—northern steppe, *b*—middle steppe, *c*—dry steppe subzone; 1—southern limit of distribution after Tsyupka [2012]; 2—southern limit of distribution after Mezhzherin & Lashkova [2013]; 3—findings of the species in 2003–2024 according to data from recent publications [Legky & Artamonov 2023] and the information given in this article; 4—places of introduction of squirrels in the region and in adjacent areas.

Лісостепова зона

В державному мисливському господарстві «Катеринівське» у 1969 р. науковці Інституту зоології Національної академії наук України випустили 6 особин вивірки [Volkh 2014] (ці експерименти проводив В. Крижанівський: особ. повід. І. Загороднюка). Доля цих тварин залишилася невідомою. Появу виду на даній території не прослідковано. Враховуючи сприятливі умови та близькість до споконвічного ареалу, вивірки тут почали розселятися певно в 1970-х рр. У м. Первомайськ, що розташоване на межі лісостепової та степової зон, вивірку вперше спостерігали у 1980 р. (дані місцевого респондента).

Розселенню також сприяв випуск у 1998 році 96 особин вивірок-телеуток (*S. v. exalbidus*) кримського походження в Савранському лісі в уроч. Слюсареве (Одеська обл.), що поряд з межею з Миколаївською областю [Volkh 2014]. Заслугує на увагу повідомлення про масову появу вивірок у с. Любашівка Одеської обл., розташованому неподалік від меж Миколаївської обл., у 2014 р., що відзначено у місцевих медіа¹.

¹ За даними з медійного ресурсу kr.ua (URL).

Рис. 2. Знахідки загиблих вивірок: (а) у м. Южноукраїнськ, 12.07.2013, фото «aewest»¹; (b) у с. Куріпчине Первомайського району, 30.08.2023, фото Г. Драбинук².

Fig. 2. Findings of dead squirrels: (a) in Yuzhnoukrainsk, 12.07.2013, photo by 'aewest'; (b) in Kuripchyno, Pervomaisk Rayon, 30.08.2023, photo by H. Drabyniuk.

Вже на початку 2000-х рр. вивірка була звичайною в с. Кумарі на р. Кодима (особ. повід. В. Поліщука). Нами тварин помічено 9–10.06.2017 в уроч. «Тридуби» та 10.06.2017 в уроч. «Катеринка» та лісосмузі неподалік від с. Катеринівка Первомайського району (PP, KR, OF). Вивірку також спостерігали 29.12.2018 у с. Лукашівка того ж району [Legky & Artamonov 2023]. За даними опитувань вивірка мешкає і в с. Врадіївка [Tsyupka 2012].

У межах лісостепової зони вивірки мешкають у соснових та листяних насадженнях, паркових й інших насадженнях у межах населених пунктів.

Степова зона

У долині р. Південний Буг між с. Мигія та с. Олександрівка вивірка з'явилася, певно, у 1980-х рр. У 1988 р. одну особину спостерігали біля с. Куріпчине (особ. повід. О. Куріпчина). В 1990-х рр. він тварин не спостерігав, але за словами місцевих жителів їх інколи помічали на прилеглий території. Під час орнітологічних досліджень у 1999–2000 рр. в долині р. Південний Буг від с. Мигія до с. Олександрівка С. Домашевським (особ. повід.) вивірки непомічені. Одну особину спостерігали 28.05.2003 біля с. Куріпчине Первомайського району³. У м. Южноукраїнськ загиблу тварину знайдено 12.07.2013⁴ (рис. 2a). За спостереженнями Г. Драбинук та О. Куріпчина (особ. повід.) вивірки біля с. Куріпчине і на прилеглий території масово з'явилися з 2014 р. (рис. 2b). Нам вивірки траплялися 21–22.06.2014 біля с. Мигія (KR).

Наразі, у межах Національного природного парку «Бузький Гард» та на прилеглий території, вивірка мешкає в штучних насадженнях та населених пунктах з переважанням листяних порід. В районі парку вона зустрічається від північних кордонів Миколаївської обл. до м. Вознесенськ. Виявлено випадки загибелі тварин на автошляхах в околицях м. Южноукраїнськ на відстані 5–10 км від найближчих масивних лісових насаджень (загиблу тварину виявлено 26.10.2024: KR) [Artamonov & Legky 2020; Legky & Artamonov 2023]. Вивірки також постійно мешкають і на території м. Первомайськ у паркових та інших насадженнях (особ. повід. В. Поліщука) та Південноукраїнській АЕС (особ. повід. А. Прокопенка). Живуть вони і в урочищах «Василева пасіка» [Legky & Artamonov 2023], «Лабіринт» (спостереження 3.06.2017: IM, PP, KR), «Рацинська дача» (спостереження 24.10.2021: PP, KR) тощо, де пере-

¹ За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

² За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

³ Спостереження Б. Кедрова з кол., оприлюднене на одній із локальних конференцій (Київ, 2019).

⁴ За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

важають листяні породи дерев. У с. Арбузинка двох тварин, котрі трималися поряд, спостерігали 09.02.2023 на листяних деревах (N. Kuliesh)¹ (рис. 3a).

У с. Братське та прилеглих лісових масивах, у яких переважають листяні породи дерев, вже в 2010 р. вивірок було багато (OSh). Нижче за течією р. Південний Буг вивірку спостерігали 05.06.2017 в околицях с. Нова Пристань в насадженні з кущів та листяних дерев на схилі долини річки (PP, KR), 09.06.2019 — у Варюшинському лісі (соснові й листяні насадження) (PP, KR, OF) та 23.08.2023 на дорозі південніше м. Нова Одеса [Legky & Artamonov 2023].

В с. Ольшанське вперше вивірку спостерігали в 1997 р. в насадженні ліщини звичайної (*Corylus avellana*) на території садиби мисливського господарства. Протягом наступних років тварин теж спостерігали, але вони були рідкісними. Протягом останніх 10–12 років чисельність вивірок суттєво зросла, вони мешкають в селищі та прилеглих селах Терновате, Сапетня та дачах тощо (особ. повід. Т. Савко). Один із респондентів повідомив про спостереження тварини, котра перебігала дорогу влітку 2024 р. біля с. Ясна Зоря. У лісі, між с. Петрово-Солониха та с. Трихати Миколаївського району, тварину спостерігали 18.02.2020 (MS).

У колишньому Казанківському районі вивірка вже у 2008 р. була не рідкісною, неодноразово спостерігали живих і загиблих тварин на автошляху між с-щем Казанка — м. Кривий Ріг (OSh). У заказнику «Володимирівська дача» (листяні насадження) в околицях с. Лісове одну особину вивірки помічено 26.05.2018 (PP, KR, OF, IM). У с. Казанка вивірку сфотографував 14.10.2020 В. Нікіфоров² (рис. 3b) та 25.02.2021 М. Курдінова (рис. 3c)³. Зазначимо, що у м. Кривий Ріг тварини вперше помічені в 2002 р., а наразі вони там є звичайними (особ. повід. В. Севідова; І. Янчука; OF).

У м. Новий Буг вивірка трапляється регулярно з 2014 р. (рис. 4a), у межах колишнього Новобузького району з'явилася раніше (OSh). У с. Григорівка Баштанського (Новобузького) району вивірку вперше спостерігали в серпні 2008 р. (особ. повід. І. Брички-Чучмай). Тварини розмножуються в місті, а в останні роки і в горіхових насадженнях на прилеглий території громади та території регіонального ландшафтного парку «Приінгульський» (рис. 4b) (OSh).

У с. Привільне Баштанського району одну особину в листяному насадженні на березі р. Інгул спостерігали 28.08.2022 (особ. повід. М. Романенко). У м. Баштанка вивірка мешкає принаймні з 2019 р., де тварин регулярно спостерігають в хвойних насадженнях в центрі міста (особ. повід. Г. Трехух). У с. Горожене Баштанської міської ради 20.07.2024 сфотографовано (рис. 4c) загибле малятко вивірки (@markparafilo, instagram).

Рис. 3. Вивірка в окремих місцезнаходженнях: (a) у с. Арбузинка, 9.02.2023, фото N. Kuliesh; (b) вивірка у с. Казанка, 14.10.2020, фото В. Нікіфорова; (c) там само, 25.02.2021, фото М. Курдінової.

Fig. 3. The squirrel in various locations: (a) in the village of Arbuzynka, 9.02.2023, photo by N. Kuliesh; (b) in the village of Kazanka, 14.10.2020, photo by V. Nikiforov; (c) ibid., 25.02.2021, photo by M. Kurdinova.

¹ За даними з соцмережі «Facebook» (URL)

² За даними з соцмережі «Facebook» (URL)

³ За даними з соцмережі «Facebook» (URL)

Рис. 4. Вивірка в окремих місцезнаходженнях: (а) у м. Новий Буг, літо 2024 р., фото Наталія Натали з коментаря до допису регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Приінгульський»; (b) на території РЛП «Приінгульський», окол. с. Щасливе 2.11.2024, фото зі сторінки Парку в мережі фейсбук; (c) загиблий малюк вивірки у с. Горожене Баштанської МТГ. 20.07.2024, фото Mark Parafilo.

Fig. 4. The squirrel in various locations: (a) in Novyi Buh, summer 2024, photo by Natalia Natali from a comment to the post of the Pryingulskyi Regional Landscape Park (RLP); (b) in the territory of the Pryingulskyi RLP, near the village of Schastlive. 2.11.2024, photo from the Park's Facebook page; (c) a young squirrel in the village of Horozhene, Bashtanka urban hromada. 20.07.2024, photo by Mark Parafilo.

За спостереженнями О. Гундяка¹ протягом 2012–2022 рр. вивірка суттєво розселилася та наразі зустрічається майже у всіх населених пунктах та лісонасадженнях колишнього Єланецького району. Зокрема, протягом зазначеного періоду і в наступні роки 1–3 особини спостерігали в с. Калинівка (рис. 5a-b), у 2017–2022 рр. — 1–5 особин трималися в полезахисній лісосмузі з волоських горіхів (*Juglans regia*) біля Єланецького природоохоронного науководослідного відділення природного заповідника «Єланецький степ». Принаймні 10 останніх років вивірка мешкає неподалік в с. Уральське Вознесенського району, де тримається в насадженні з листяних дерев на околиці села (особ. повід. О. Кондратенка) (рис. 5c). Автор вперше спостерігав вивірку в с. Калинівка у вересні 2002 р. на листяних деревах (KR).

Рис. 5. Вивірка в окремих місцезнаходженнях: (a–b) вивірка у с. Калинівка, 2023–2024 рр., фото зі сторінки природного заповідника «Єланецький степ» в мережі фейсбук; (c) вивірка у с. Уральське. 4.08.2024, фото О. Кодратенка.

Fig. 5. The squirrel in various locations: (a–b) in the village of Kalynivka, 2023–2024, photo from the Facebook page of the Yelanetsky Steppe Nature Reserve; (c) squirrel in the village of Uralske, 4.08.2024, photo by O. Kodratenko.

¹ Спостереження наведено на одній з локальних конференцій (Чернівці, 2023).

На автошляху м. Нова-Одеса — с. Єланець у місці повороту на с. Підлісне Миколаївського (Новоодеського) району 15.07.2009 виявлено загиблу особину (особ. повід. С. Мельничук).

На заході області вивірки помічені з 2010-х рр. Одну особину спостерігали 24.07.2013 на залізничному переїзді в 2,8 км на захід від с. Федорівка Вознесенського району (OR). У місці зустрічі та поряд зростає широка призалізнична захисна лісосмуга з листяних порід дерев. Дві особини трималися разом 19.03.2014 у придорожній листяній лісосмугі в околицях с. Поділля того ж району (OR). В наступні роки по 1–2 особини спостерігали неодноразово між зазначеним залізничним переїздом та с. Широколанівка переважно біля дороги. Вздовж дороги зростає багато волоських горіхів. Наприклад, одну вивірку спостерігали 11.11.2017 в лісонасаженні біля дороги в 1,7 км на північній-захід від с. Піщаний Брід Миколаївського району (OR). Тут же в серпні 2024 р. виявлено загиблу на автошляху особину (OR). Між с. Піщаний Брід та с. Широколанівка вивірку спостерігали 5.08.2023 (OR). Восени 2018 р. вивірку спостерігали в с. Широколанівка в парку біля лікарні (OR).

У м. Миколаїв вперше вивірку спостерігали в квітні 2003 р. на території внутрішнього двору Миколаївського обласного краєзнавчого музею «Старофлотські казарми» на листяних деревах (KR). Принаймні з 2005 р. тварин постійно спостерігають в урочищі «Дубки» (площа 106 га¹, переважають насадження дуба звичайного (*Quercus robur*)) та на території лікарні, розташованій серед урочища (OSh, MS; особ. повід. О. Домарацької, З. Петровича та ін.) й на території старого цвинтаря біля Миколаївського зоопарку (особ. повід. О. Домарацької та ін.). З 2016 р. географія зустрічей вивірок зростає, вона розселяється в місті та його околицях. Інтернет-видання «Корабелів-інфо» від 27.08.2016 повідомляло, що на днях місцевим жителем було зроблено відеозапис вивірки в парку біля районної лікарні в Корабельному районі². У коментарях написано, що тварину бачили також в іншому місці зазначеного району, на вул. Океанівській. Р. Степовий вперше спостерігав вивірку у місті 11.02.2017³. Також тварин сфотографовано Р. Степовим у місті 1.01.2019⁴ та 16.03.2021⁵ (рис. 6а–с).

У парку «Богоявленський» вперше вивірку спостерігали в листопаді 2020 р.⁶ В Інгульському районі в сквері «Миколаївський» вивірку сфотографував 25.04.2019 В. Стренада⁷, поряд на вул. Миколаївській тварину сфотографовано в листопаді 2019 року⁸, а вул. Заводській біля Миколаївського торгового порту вивірку спостерігали у березні 2021 р.⁹

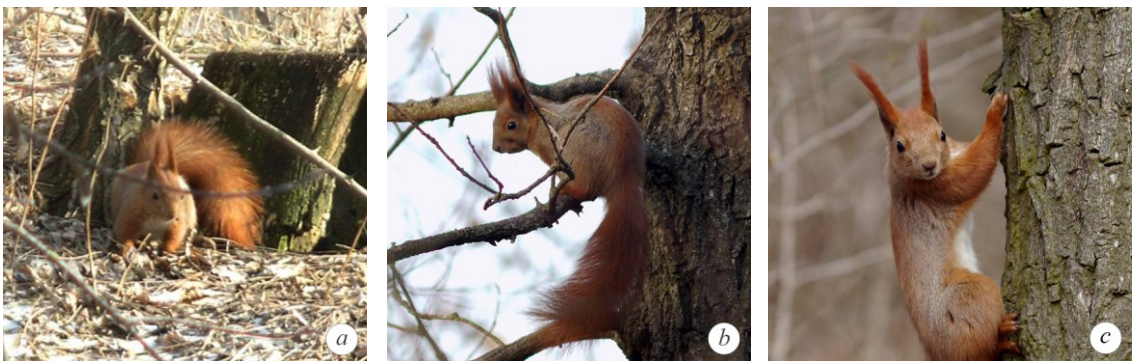

Рис. 6. Вивірка у м. Миколаїв: (а) 11.02.2017, (b) 1.01.2019, (с) 16.03.2021. Фото Р. Степового.
Fig. 6. Squirrel in Mykolaiv: (a) 11.02.2017, (b) 1.01.2019, (c) 16.03.2021. Photo by R. Stepovyi.

¹ За даними з енциклопедії «Вікіпедія».

² За даними з медійного ресурсу korabelov.info (URL).

³ За даними з соцмережі «ukrbin.com» (URL).

⁴ За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

⁵ За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

⁶ За даними з медійного ресурсу korabelov.info (URL).

⁷ За даними з соцмережі «inaturalist.org» (URL).

⁸ За даними з медійного ресурсу novosti-n.org (URL).

⁹ За даними з медійного ресурсу novosti-n.org (URL).

Рис. 7. Вивірка у м. Миколаїв: (а) проспект Центральний, 11.02.2017 р., фото О. Гриценко; (б) Центральний міський стадіон, 24.10.2023, фото John Moffitt; (с) так само, 16.12.2023, фото John Moffitt.

Fig. 7. Squirrel in Mykolaiv: (a) Tsentralnyi Avenue, 11.02.2017, photo by O. Hrytsenko; (b) Central City Stadium, 24.10.2023, photo by John Moffitt; (c) same, 16.12.2023, photo by John Moffitt.

В центрі міста на пр. Центральний в районі перетину його з вул. 3-ю Слобідською О. Гриценко сфотографувала вивірку 28.08.2020 (рис. 7а)¹. В цій же локації тварину спостерігала в 2016 р. Т. Троїцька (особ. повід.). В коментарях до допису О. Гриценко у ФБ розміщено відео ще однієї вивірки, зроблене Ю. Князевою 28.08.2020 біля залізничного вокзалу. На території Центрального міського стадіону вивірку спостерігали 22.09, 24.10, 16.12.2023 (по одній особині), 30.03.2024 (2+1 особину: ІМ, ЖМ) і пізніше (ІМ)² (рис. 7б–с).

Протягом 2023–2024 рр. вивірок спостерігали і в інших місцях, зокрема у парках «Ліски» (переважають насадження сосни) та «Перемоги» (листяні насадження), серед багатопверхової забудови (листяні насадження) тощо (повід. респондентів).

Тварини також мешкають в урочищі «Балабанівка», яке входить до меж Корабельного району м. Миколаїв та розташованому південніше «Галицинівському лісі». Вивірки тут з'явилися не пізніше 2016 р., судячи з їх перших реєстрацій у місті. В уроч. «Балабанівка» їх активно підготовували до лютого 2022 р. і після деокупації території протягом 2023–2024 рр. місцеві жителі та дачники (ІМ, ЖМ, МС; повідомлення респондентів) (рис. 8а). У «Галицинівському лісі» вивірку сфотографував 3.03.2020 Р. Степовий³ (рис. 8б). В обох урочищах переважають соснові насадження.

Вивірка є звичайною в «Матвіївському лісі», котрий зростає між Матвіївкою (історична місцевість Миколаєва) та с. Баловне (переважають соснові насадження) і регулярно трапляється в с. Баловне (особ. повід. С. Мельничук).

Протягом весни та літа 2021 р. В. Стренада (особ. повід.) регулярно спостерігав вивірок на території садово-дачного товариства «Лісове» на березі р. Південний Буг біля Варварівки (історична місцевість Миколаєва)⁴. У самій Варварівці тварину, котра перебігала дорогу, сфотографували 4.03.2019⁵.

Вивірки також мешкають у лісах, насаджених вздовж р. Інгул, неподалік від м. Миколаїв. У коментарях до допису О. Гриценко у ФБ розміщено відео вивірки, зроблене Н. Доскаловою 27.08.2020 у «Воскресенському лісі» біля с. Воскресенське Миколаївського району, де переважають соснові насадження.

¹ За даними з медійного ресурсу novosti-n.org (URL)

² Поряд з стадіоном на території яхт-клубу вивірку сфотографував 1.12.2024 О. Кондратенко.

³ За даними з соцмережі «[inaturalist.org](https://www.inaturalist.org)» (URL).

⁴ У попередні роки він тут спостереження не проводив.

⁵ За даними з соцмережі «Facebook» (повідомлення на сторінці І. Івкової).

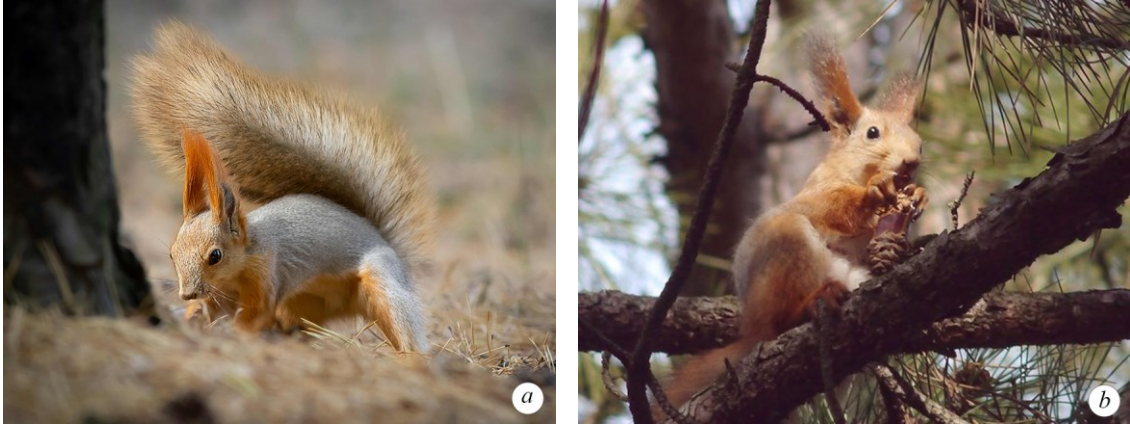

Рис. 8. Вивірка у м. Миколаїв та околицях. (а) урочище «Балабанівка». 2.10.2021, фото І. Моїсєєва; (б) «Галицинівський ліс», окол. с. Галицинівка, 3.03.2020, фото Р. Степового.

Fig. 8. Squirrel in Mykolaiv and the surrounding area: (a) Balabanivka tract, 2.10.2021, photo by I. Moiseiev; (b) Halytsynivka Forest, near the village of Halytsynivka, 3.03.2020, photo by R. Stepovyi.

Неподалік, в Ташкентському (Харчатівському) лісі (соснові та листяні насадження) в окол. с. Святомиколаївка вперше вивірок помічено в 2015 р. (особ. повід. О. Домарацької). В урочищі «Мар'ївське» (переважають насадження звичайного дуба, є квартали сосни тощо) в околицях с. Михайло-Ларине Миколаївського району вивірку спостерігали вперше у 2018 р. (MS)¹. В околицях цього самого села, в насадженні на березі р. Інгул, вивірку сфотографував 29.07.2020 С. Ніконов².

Вивірки також зустрічаються у м. Снігурівка, розташованому на р. Інгулець. Одну тварину зафільмувала у місті серед одноповерхової забудови 3.10.2023 І. Моїсєєва (особ. повід.).

У м. Очаків та його околицях вивірок спостерігали місцеві жителі, починаючи з лютого 2021 р., у центрі міста, біля школи-інтернату та в санаторії «Борисфен», що підтверджено фотографіями. Також тварину бачили на дачах біля с. Осетрівка. У місцях спостережень зростають листяні та в меншій мірі хвойні породи дерев. Згідно з інформацією з «Фейсбуку» восени 2020 р. та на початку літа 2021 р. випущено приплід від вивірок, всього 8 особин, що утримувалися у вольєрі в санаторії «Борисфен». Ми вважаємо, що саме ці тварини і траплялися в Очакові та його околицях³. Подальша доля цих тварин нам невідома, оскільки відвідування курортної зони м. Очаків і загалом узбережжя небезпечно у зв'язку з воєнними діями. О. Каптур (особ. повід.) останній раз спостерігав вивірку у курортній зоні міста в серпні 2024 р., що свідчить про те, що тварини тут мешкають досі.

Кінбурнський півострів

Поява вивірки на Кінбурнському п-ві пов'язана з її акліматизацією в лісах Нижньодніпровського піщаного масиву. Згідно з даними З. Селюніної [Selyunina 2014], вивірки-телеутки завезені з Кримського заповідно-мисливського господарства в Рибальчанське мисливське господарство (Херсонська обл.) на початку 1980-х років. За даними Є. Романа [Roman 1995], вивірки завезені на Херсонщину з Криму (15 особин у вересні 1983 р.) та з Киргизького розплідника (110⁴ особин у вересні 1986 р.) та випущені у соснових лісах. Вперше вивірка відзначена в охоронних зонах лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника в 1988 р. [Selyunina 2014].

¹ Автором 7–9.05.2016 вивірку в урочищі не виявлено (PP, KR).

² За даними з соцмережі «ukrbin.com» (URL).

³ Повідомлення автора на медійному ресурсі ochakiv.info (URL).

⁴ Частину тварин також випустили у невеликому масиві широколистяного лісу біля с. Бехтери на Херсонщині (за: [Roman 1995], з уточненнями).

Певно в кінці 1980-х рр. на початку 1990-х рр. перші вивірки з'явилися і в межах Миколаївської обл. на Кінбурнському п-ві. Орієнтовно у 1993–1995 рр. спостерігали масову появу вивірок (сотні особин) у соснових насадженнях та природних листяних гайках і селах півострову (особ. повід. З. Петровича). В наступні десятиріччя вивірок спостерігали неодноразово, в окремі роки частіше, ніж зазвичай, знаходили і їх гнізда. Востаннє поодиноких вивірок, котрі мали сиве забарвлення, зафіксували 12.03.2020 (KR) та 11.04.2020 (В. Гаркуша) в уроч. Ковалівська сага на околиці с. Покровка. Чисельність вивірки на півострові ніколи, крім кількох років, коли мала місце інвазія виду, не була високою (особ. повід. З. Петровича, Є. Романа; KR), чому певно сприяла і поява на гніздуванні великого яструба (*Accipiter gentilis*) та зростання його чисельності у XXI ст. [Redinov *et al.* 2008]. Судячи із забарвлення, в XXI ст. сюди потрапили і вивірки, що розселилися природним шляхом по долині Дніпра.

Починаючи з лютого 2022 р., Кінбурнський півострів опинився в окупації та на лінії фронту. Внаслідок воєнних дій пожежами уражені значні площі соснових лісів, природних гайків тощо [Redinov & Petrovich 2023]. Враховуючи це, слід очікувати зникнення виду з півострова на тривалий час, тим паче, що пожежами уражені загалом лісові масиви Нижньодніпровських пісків, у тому числі природні гайки на території Чорноморського біосферного заповідника (особ. повід. Є. Касьянова та ін.).

Зазначимо, що інформація стосовно мешкання вивірки біля Бузького лиману та у прибережній зоні материкової частини Миколаївської обл. в околицях м. Очаків, відображена на мапі поширення виду в Україні [Tsyupka 2012], пов'язана з невірним трактування даних опитування лісівників і стосується Кінбурнського п-ву.

Фактори існування

У межах Миколаївської області тварини мешкають в листяних та хвойних або змішаних насадженнях, в тому числі парках, скверах, на старих цвинтарях, горіхових лісосмугах, садах.

У Миколаївській обл. вивірки живляться плодами волоських горіхів та ліщини; насінням хвойних порід, ясену звичайного (*Fraxinus excelsior*), кленів (*Acer sp.*), кукурудзи, соняшнику; кістянками абрикос, зизифуса звичайного (*Ziziphus jujuba*); яблуками; пагонами та бруньками плодів дерев; харчовими залишками біля сміттєвих баків тощо. Інколи наносять шкоду садкам. Тварини охоче відвідують годівнички, встановлені для підгодівлі птахів та саме вивірок. Помічено відвідування ними балконів та навіть проникнення в приміщення, певно в пошуках їжі (OSh, KR, ІМ, повідомлення колег і респондентів).

За спостереженнями на Кінбурнському п-ві, в м. Миколаїв та його околицях, м. Новий Буг, м. Южноукраїнськ тощо для укриття та/або розмноження лісові вивірки використовують гнізда збудовані на деревах у розгілках (особ. повід. З. Петровича, Р. Степового; KR, Osh). Наприклад, в урочищі Ковалівська сага на Кінбурнському півострові (площа 12 га, переважають вільхи чорні (*Alnus glutinosa*)) у березні 2020 р. помічено три гнізда вивірки на вільхах (KR). Використання тваринами в якості схованок порожнин у деревах малоімовірно, оскільки більшість насаджень молоді або середнього віку; постійно проводяться рубки догляду, заготівля деревини тощо.

Природним ворогом вивірки у Миколаївській обл. є яструб великий, який розселився тут по лісових урочищах і полезахисних лісосмугах [Redinov *et al.* 2008]. Куна лісова (*Martes martes*), котра є головним ворогом вивірки на більшій частині ареалу [Ognev 1940], в межах Миколаївської області відома за давніми знахідками в лісостеповій частині області та сучасними — на Кінбурнському півострові [Selyunina 2014; Volokh 2014¹] та північному сході Миколаївської обл. [OSh]. Відомі непоодинокі випадки загибелі тварин на автошляхах [Legky &

¹ У цитованій праці на мапі експансії куні лісової на південь України (рис. 3.12) позначена знахідка виду в 1999 р. на р. Південний Буг в межах Миколаївської обл. Як видно з тексту, ця позначка, як і позначка у верхів'ях Тилігульського лиману (Одеська обл.), відображені на мапі не коректно. В першому випадку вид виявлено на Дніпрі у Запорізькій обл., в другому — у верхів'ях Куяльницького лиману. Для району НПП «Бузький Гард», звідки також вказано знахідку, куна лісова не згадується [Artamonov & Legky 2020].

Artamonov 2023; OSh; наші дані]. Інколи вивірки потрапляють в техногенні пастки, наприклад, застрягають у вічках сітки-рабиці [Legky & Artamonov 2023; особ. повід. Т. Троїцької], топляться у бочці з водою (особ. повід. В. Поліщука), потрапляють у приміщення, звідки не можуть вибратися самостійно (особ. повід. Т. Савко) тощо.

Обговорення

Починаючи з 1980 р. помічено розселення лісової вивірки по лісонасадженням долини р. Південний Буг, острівним лісам, лісосмугам в населених пунктах. Вивірки розселилися з лісостепової зони, зі сторони м. Кривий Ріг і по дельті Дніпра. Розселення йшло поступово, хвилями та набуло масового характеру в останні 10–15 років. Безсумнівно розселенню виду у степовій зоні та, зокрема у містах, також сприяли випуски або втечі з неволі «звичайних» вивірок та вивірок-телеуток, яких утримують або розводять для продажу у неволі, як це мало місце на сході України стосовно телеутки [Zagorodniuk 2011].

Появі виду в лісостеповій частині області та розселенню по долині р. Південний Буг певно сприяв масовий випуск вивірки-телеутки на прилеглий території лісостепової частини Одеської обл. в Савранському лісі в 1998 р. та зростання чисельності виду на прилеглий території. На Кінбурнському п-ві вивірка вперше з'явилася внаслідок штучного розселенням у 1980-х рр. на прилеглий території Херсонської обл. вивірки-телеутки. У ХХІ ст. тут розселилися природним шляхом по долині р. Дніпро і підвиди поширені в Україні та нащадки «звичайних» вивірок і вивірок-телеуток. У Очакові тварини з'явилися внаслідок інтродукції в 2020 р.

Станом на 2024 р. вивірки широко поширені у межах північностепової підзони степової зони та локально — у межах середньостепової та сухостепової підзон степової зони. Причому більш широко, ніж це вважали раніше [Tsyupka 2012; Mezhzherin & Lashkova 2013] (рис. 1).

Судячи з наявних даних, на території Миколаївщині поширені вивірки з природних популяцій лісостепу й Поділля [Matvieiev & Drebet 2022], а також інтродуковані вивірки-телеутки та певно їх сумісні нащадки, що підтверджується фотографіями тварин. Особин, котрі мали ознаки телеутки, спостерігали в с. Казанка (рис. 3 б), с. Калинівка (рис. 5 а), м. Миколаїв (рис. 6 а–с), ур. «Балабанівка» (рис. 9а) та на Кінбурнському п-ві.

Розселенню вивірки сприяли лісомеліорація, зокрема насадження лісосмуг та садків з волоського горіха, інших насаджень, екологічна пластичність, інтродукція, синантропізація та лояльне ставлення більшості населення до виду. В окремих місцях тварини закріпилися та почали розмножуватися, наприклад, у містах Новий Буг, Миколаїв, Первомайськ; лісових урочищах тощо. Чисельність вивірки станом на 2020–2024 рр. у Миколаївській обл. ми оцінюємо приблизно в 250–500 особин.

За результатами моделювання змін клімату у Східній Європі, згідно із найбільш м'яким та суровим сценаріями, що передбачають середнє підвищення температури відповідно на 1,5 та понад 2°C, периферійний ареал вивірки у Миколаївській області знаходиться у кліматично нестабільній зоні поширення виду вже у 2041–2060 рр. [Kolomytsev & Prydatko-Dolin 2020]. На думку зазначених дослідників, «вивірки волітимуть залишатись майже виключно у до-вкіллі, яке підтримує людина і залежати від людини». Вже зараз частина вивірок мешкають у містах, селищах, селах, приміських насадженнях, де живляться харчовими залишками біля сміттєвих баків, відвідують садки, годівнички, балкони тощо у пошуках харчів. Ми прогнозуємо, що принаймні до 2060 р. вивірки не зникнуть у Миколаївській області внаслідок змін клімату. Потенційно вид може суттєво зменшити чисельність, або навіть подекуди зникнути через суттєве погіршення харчової бази або епізоотії.

Подяки

Автори вдячні за надані дані та допомогу у підготовці статті О. Годлевській, О. Домарацькій, С. Домашевському, І. Загороднюку, О. Кондратенку, С. Мельничук, І. Моїсєву, І. Моїсєвій, П. Панченку, З. Петровичу, В. Поліщуку, О. Редінову, М. Романенко, Є. Роману, М. Самсарі, Р. Степовому, В. Стренаді, Т. Троїцькій, О. Форманюку, О. Шепелю, І. Янчуку, J. Moffitt та багатьом іншим.

Декларації

Фінансування. Фактичний матеріал зібрано з власної ініціативи автора без фінансування.

Конфлікт інтересів. Автор не має жодних конфліктів інтересів, які могли вплинути на зміст статті.

Поводження з матеріалом. Дослідження проведено з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо роботи на території заповідних об'єктів і щодо роботи з живим матеріалом.

References

- Artamonov, V., S. Legky. 2020. Mammals of the region of the Buzkiy Gard National Park. *Novitates Theriologicae*, **11**: 32–42. [Ukrainian] [CrossRef](#)
- Gorchakov, G. O., O. I. Kolyada (1990): Mykolaiv region. *Geographical encyclopedia of Ukraine. Vol. 2. Ukrainian Soviet Encyclopaedia*, Kyiv, 348–353. [Ukrainian]
- iNaturalist. 2024. *Sciurus vulgaris*. <https://www.inaturalist.org/>
- Kolomytsev, G., V. Prydatko-Dolin. 2020. Red squirrel (*Sciurus vulgaris*) habitats change modelling in Eastern Europe in the scope of climate change according to new generation scenarios (SSPs) by 2100. *Theriologia Ukrainica*, **20**: 105–126. [Ukrainian] [CrossRef](#)
- Legky, S., V. Artamonov. 2023. Findings of non-murid rodents in the region of the Bug Gard National Nature Park: *Sciurus*, *Spalax*, and *Myocastor*. *Novitates Theriologicae*, **16**: 106–111. [Ukrainian] [CrossRef](#)
- Matvieiev, M., M. Drebet. 2022. The red squirrel (*Sciurus vulgaris*) in natural and anthropogenic habitats of the Podilski Tovtry National Park. *Theriologia Ukrainica*, **24**: 120–130. [Ukrainian] [CrossRef](#)
- Mezhzherin, S. V., O. I. Lashkova. 2013. *Mammals of Ukraine (Reference-Book)*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–357. [Ukrainian]
- Myhulin, O. O. 1938. *Mammals of the Ukrainian RSR (Materials to Fauna)*. Acad. Sci. of Ukrainian SSR, Kyiv, 1–426. [Ukrainian]
- National... 2007. *National Atlas of Ukraine*. DNVP «Cartography», Kyiv, 1–440. [Ukrainian]
- Ognev, S. I. 1940. *Mammals of Eastern Europe and Northern Asia. Volume 4*. Gosizdat, Moskva, Leningrad, 1–615. [Russian]
- Pachoskiy, I. K. 1906. *Explanatory Catalogue of the Natural History Museum of the Kherson Provincial Zemstvo*. Typogr. O. D. Khodushina, Kherson, 1–204. [Russian]
- Redinov, K. O., Z. O. Petrovych, D. S. Oliynyk. 2008. Eurasian goshawk (*Accipiter gentilis* (L.)) in the Mykolaiv oblast. *Recent Studies of Falcons and Owls. Proceedings of the III Intern. Conf. Kryvyi Rih*, 326–337. [Ukrainian]
- Redinov, K. O., Z. O. Petrovich. 2023. *Birds of the Kinburn Spit. Ecological and Faunal Guide*. V. M. Shvets Publishing House, Mykolaiv, 1–196. [Ukrainian]
- Roman, E. G. 1995. Results of acclimatization and ecological features of the red squirrel in the southern part of the Lower Dnipro region. *Ecosystems of Wild Nature: Protection, Nature Management, Monitoring. Issue 2*. Odessa, 30–33. [Russian]
- Selyunina, Z. 2014. Changes in the composition of mammal fauna in the Black Sea Reserve region because of invasion of species (history of studying of mammals and economic development of the region). *Proceedings of the Theriological School*, **12**: 69–80. [Ukrainian] [CrossRef](#)
- Tsyupka, V. O. 2012. Common squirrel, *Sciurus vulgaris* (Rodentia, Sciuridae), in Ukraine (current state of the population, problems of intraspecific structure). *Proceedings of the National Museum of Natural History*, **10**: 42–52. [Russian]
- UkrBIN. 2024. *Sciurus vulgaris*. In: *UkrBIN, Data-base on Biodiversity Information*. <https://ukrbin.com>
- Volokh, A. M. 2014. *Mammals Hunted in Steppe Ukraine. Book 1*. FLP Grin D. S., Kherson, 1–412. [In Russian]
- Zagorodniuk, I. V. 2011. Interspecies hybridization and factors of its formation in the East-European mammalian fauna. *Studia Biologica*, **5** (2): 173–210. [Ukrainian] [CrossRef](#)